

Збереження великих хижих: міжнародні ініціативи та Україна

Володимир Домашлінець

Німецьке товариство міжнародного співробітництва (Київ, Україна)
Email: vdomashlinets@yahoo.com; orcid: 0000-0001-5438-6189

DOMASHLINETS, V. Conservation of large carnivorans: international initiatives and Ukraine. — The conservation of large carnivorans (LCs) in Europe requires a shift from strict protection to a strategy of coexistence. This change is reflected in the decisions of the Bern and Carpathian conventions, which serve as key regional frameworks. Ukraine, as a party of these conventions, integrated EU standards through a 2021 law, which strengthens LCs protection and establishes 500-metre exclusion zones around critical habitats. The country actively participates in transboundary projects, such as ConnectGREEN, to secure ecological corridors and mitigate conflicts using electric fences (electric shepherds). Long-term success depends on institutionalising transboundary monitoring, harmonising legislation with the EU Habitats Directive, and implementing sustainable state-supported financial compensation schemes for damage.

Вступ

Збереження великих хижих (ВХ) є критично важливим індикатором здоров'я європейських екосистем. На території Європейського Союзу та сусідніх країн, включно з Україною, мешкають шість основних видів ВХ: бурий ведмідь (*Ursus arctos*), вовк (*Canis lupus*), рись євразійська (*Lynx lynx*), рись іберійська (*Lynx pardina*), росомаха (*Gulo gulo*) та шакал золотистий (*Canis aureus*) [European... 2024a]. Історично ці види зазнали значного скорочення чисельності та ареалу через антропогенний тиск. Однак, завдяки послідовним міжнародним зусиллям та національним природоохоронним програмам, популяції багатьох із них наразі відновлюються [ibid.].

Відновлення популяцій ВХ, хоча і є успіхом консерваційної біології, одночасно призвело до загострення конфліктів між людиною та дикою природою, особливо у сферах сільського господарства та тваринництва. Це спричинило трансформацію міжнародної політики: якщо раніше акцент робився виключно на суворій охороні видів, що перебувають під загрозою зникнення, то тепер глобальні та регіональні договори вимагають переходу до комплексного управління співіснуванням. Це включає не лише захист ареалів, але й розробку ефективних механізмів запобігання шкоді та адекватних компенсаційних схем для місцевих громад [European... 2022; Linnell & Boitani 2025].

Для України, яка є домівкою для значних популяцій вовка, ведмеда та рисі, особливо у Карпатському регіоні, збереження ВХ має важливе транскордонне значення. Участь у міжнародних конвенціях, таких як Бернська та Карпатська, є необхідною умовою для забезпечення життєздатності цих популяцій, оскільки їхній ареал не обмежується державними кордонами. Таким чином, аналіз міжнародних рішень щодо ВХ для України є не лише питанням дотримання міжнародного права, але й критичною складовою національної стратегії збереження біорізноманіття та європейської інтеграції.

1. Глобальні багатосторонні природоохоронні договори

Збереження ВХ регулюється широким спектром міжнародних правових інструментів, що охоплюють як загальні рамки збереження біорізноманіття, так і специфічні механізми контролю торгівлі та захисту мігруючих видів.

1.1. Конвенція про біологічне різноманіття (КБР)

Конвенція про біологічне різноманіття (КБР) 1992 року встановлює широку політичну та філософську основу для збереження біорізноманіття на національному, регіональному та глобальному рівнях. Хоча КБР не містить специфічних рішень щодо управління окремими видами великих хижих, вона зобов'язує Договірні Сторони розробляти національні стратегії та плани дій, які забезпечують збереження видів *in situ*. КБР виступає як глобальна парасолькова угода, що легітимізує та спрямовує роботу більш операційних договорів, таких як CITES та CMS [CBD... 2016].

1.2. CITES

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) є ключовим інструментом для регулювання транскордонної торгівлі, метою якого є запобігання нестійкому використанню диких видів, що може призвести до їхнього зникнення.

Конвенція ділить види на три додатки, що визначають рівень контролю: Додаток I (комерційна торгівля суворо заборонена); Додаток II (торгівля суворо регулюється для уникнення загрози) [Czech... 2017]; та Додаток III (види, що охороняються на національному рівні однієї Сторони) [ibid.]. Багато видів ВХ, особливо позаєвропейських, включені до Додатків I або II [US Fish... 2025; US FWS 2023]. Рішення та резолюції CITES щодо підвищення рівня захисту виду вимагають підтримки більшості у дві третини голосів на Конференції Сторін (COP) [Rules... 2022].

Європейські популяції великих хижих, зокрема вовка (*Canis lupus*), ведмеда бурого (*Ursus arctos*) та рисі європейської (*Lynx lynx*) до Додатку II CITES, забезпечуючи таким чином базовий міжнародний захист проти нелегальної торгівлі, але оперативні вимоги до управління популяціями встановлюються регіональними європейськими конвенціями.

1.3. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (CMS)

CMS (Боннська конвенція) спрямована на збереження мігруючих видів та їхніх середовищ існування в межах усього їхнього ареалу [Convention... 2025]. Вона є релевантною для ВХ завдяки їхній здатності долати значні транскордонні відстані, що є критичним для підтримання генетичної різноманітності популяцій. Конвенція містить два Додатки: Додаток I (мігруючі види, яким загрожує зникнення, підлягають суворій охороні) та Додаток II (види, для збереження яких потрібна міжнародна співпраця) [ibid.].

З європейських популяцій ВХ до Додатку II CMS у 2024 р. включена лише рись євразійська (*Lynx lynx*). Такі види, як вовк (*Canis lupus*) та ведмідь бурий (*Ursus arctos*), можуть бути актуальними для CMS, оскільки їхній ареал часто охоплює кілька країн, особливо у Східній та Центральній Європі. Її ефективність для ВХ реалізується через регіональні угоди, що забезпечують транскордонну співпрацю.

2. Ключовий європейський Інструмент: Бернська конвенція

Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська Конвенція) є найбільш впливовим європейським правовим інструментом, що регулює охорону ВХ, включаючи ведмедя бурого, вовка та рись євразійську.

2.1. Правова База та Статус Охорони

Бернська Конвенція розподіляє види дикої фауни між двома основними додатками: Додаток II (Суворо охоронювані види, заборона умисного вбивства, відлову, порушення місць розмноження) та Додаток III (Охоронювані види, дозволене стале регульоване використання).

Ведмідь бурий, рись та вовк, залежно від популяції, фігурують у Додатку II або Додатку III (табл. 1). Наприклад, більшість європейських популяцій підлягає суворій охороні, що відображено у Директиві ЄС про середовища існування (Habitats Directive), де ці види включені до Додатка IV, що вимагає найсуворішого захисту [European... 2024a].

Таблиця 1. Регуляторний статус ключових великих хижих Європи за основними міжнародними конвенціями чи актами права ЄС

Вид (наукова назва)	Бернська конвенція (Annex)	Директива ЄС про середовища існування (Annex)	CITES (Регулювання торгівлі)
Вовк (<i>Canis lupus</i>)	Annex III	Annex IV (Суворий захист) [European... 2024a]	Додатки I, II, залежно від підвиду [Czech... 2017]
Ведмідь бурий (<i>Ursus arctos</i>)	Annex II / Annex III	Annex IV (Суворий захист) [ibid.]	Додатки I, II, залежно від підвиду [ibid.]
Рись євразійська (<i>Lynx lynx</i>)	Annex II	Annex IV (Суворий захист) [ibid.]	Додаток II

2.2. Спеціальні інструменти та рішення Конвенції

Постійний Комітет Бернської Конвенції затверджує стратегічні документи та рекомендації, що деталізують зобов'язання Сторін:

2.2.1. Європейські плани дій та популяційний підхід

У 1999 р. у співпраці з Ініціативою з великих хижих (ВХ) для Європи (LCIE) було прийнято п'ять Європейських Планів Дій для ВХ [LCIE 2022; Council... 2025]. Ключовим стратегічним досягненням стало прийняття у 2008 р. *популяційного підходу* до управління ВХ, який вимагає розглядати популяцію як єдине ціле в межах її ареалу, незалежно від державних кордонів [Council... 2025].

2.2.2. Рекомендації Постійного комітету щодо ВХ

Постійний комітет Бернської комісії приділяє значну увагу збереженню ВХ, про що свідчить той факт, що за період 1988–2021 років прийнято 21 рекомендацію щодо різних аспектів збереження цієї групи тварин, а саме:

- № 10 (1988) щодо охорони ведмеда бурого (*Ursus arctos*);
- № 17 (1989) щодо охорони вовка (*Canis lupus*);
- № 19 (1991) про охорону рисі іберійської (*Lynx pardinus*) на Піренейському півострові;
- № 20 (1991) про охорону рисі європейської (*Lynx lynx*);
- № 37 (1992) про збереження ведмеда кантабрійського;
- № 43 (1995) про збереження видів ссавців, що перебувають під загрозою зникнення, в Європі;
- № 74 (1999) про збереження великих хижих;
- № 82 (2000) про невідкладні заходи щодо впровадження планів дій для великих хижих у Європі;
- № 89 (2001) про збереження європейської рисі в Альпах;
- № 94 (2002) про невідкладні заходи зі збереження рисі іберійської (*Lynx pardinus*);
- № 100 (2003) про збереження великих хижих у Карпатах;
- № 101 (2003) про впровадження Пан-альпійської стратегії збереження рисі (PACS);
- № 115 (2005) про збереження та управління транскордонними популяціями великих хижих;
- № 137 (2008) про управління популяціями великих хижих на популяційному рівні;
- № 148 (2010) про збереження великих хижих на Кавказі;
- № 162 (2012) про збереження популяцій великих хижих у Європі, які потребують спеціальних природоохоронних заходів;
- № 163 (2012) про управління популяціями великих хижих, що розширюються, в Європі;
- № 173 (2014) про гібридизацію між дикими сірими вовками (*Canis lupus*) та свійськими псами (*Canis lupus familiaris*);
- № 198 (2018) про використання штучного годування як інструменту управління популяціями великих хижих та їхньої здобичі, з особливим акцентом на ведмеда бурого;
- № 204 (2019) про збереження рисі євразійської (*Lynx lynx*) у континентальній Європі;

- № 211 (2021) про заходи зі збереження в національних парках Північної Македонії, зокрема щодо національних парків Маврово та Галичиця й Охридського озера.

Ці рекомендації підкреслюють необхідність інтеграції екологічних стратегій та соціально-економічного управління, включаючи створення адекватних компенсаційних схем для місцевих громад, у плани охорони чи менеджменту ВХ [European ... 2022].

Слід зазначити, що у 2024 році Постійний комітет Бернської конвенції за пропозицією ЄС прийняв рішення про перенесення вовка з Додатка II до Додатка III [Bern... 2024].

3. Регіональне управління: Карпатська Конвенція та транскордонне співробітництво

Карпатська Конвенція (КК) є ключовим регіональним інструментом для України та інших шести країн Карпатського регіону [UNEP 2023]. Вона функціонує за принципом рамкової конвенції, що деталізується через спеціалізовані Протоколи, зокрема Протокол про біорізноманіття [Carpathian ... 2025b]. Карпати визнані одним з ключових територій біорізноманіття (biodiversity hotspot), де знаходяться найбільші в Європі популяції бурого ведмеда, вовка та рисі [UNEP 2023]. Збереження цих видів є питанням забезпечення територіальної екологічної зв'язаності.

На шостій Конференції Сторін (COP6) було прийнято Міжнародний План дій щодо великих хижих та екологічної зв'язаності [Carpathian... 2025a]. Ключові результати цього Плану Дій включають:

1. Покращення моніторингу даних через використання узгоджених та гармонізованих протоколів [Carpathian... 2025a].
2. Обмін інформацією щодо управління та зменшення конфліктів між людиною та великими хижими [ibid.].
3. Кліматична стійкість, що стосується зменшення впливу зміни клімату на ВХ та їхні середовища існування [ibid.].

Однією з найбільших перешкод у транскордонному управлінні була відсутність порівнянних даних. У відповідь на це, Секретаріат КК у співпраці з Міжнародною радою з полювання та охорони дикої природи (CIC) ініціював процес стандартизації процедур моніторингу ВХ у 2018 р., що призвело до створення спільної публікації для розробки єдиних транскордонних схем [CIC... 2021].

4. Україна у міжнародних процесах збереження великих хижих

Україна як Договірна Сторона Бернської та Карпатської конвенцій активно бере участь у міжнародних ініціативах.

4.1. Імплементация Бернської конвенції на національному рівні

У липні 2021 р. в Україні ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементации положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу» [Верховна... 2021]. Цей Закон спрямований на:

1. Узгодження зі Списком II Бернської конвенції: Посилення охорони видів, включених до Червоної книги України, та видів, що фігурують у Списку II Бернської конвенції (суворо охоронювані види).
2. Захист ареалів: Заборону всіх видів рубок лісу за периметром охоронних ділянок у лісах навколо місць проживання та розмноження рідкісних видів у радіусі 500 метрів. Це створює правовий механізм захисту критичних ділянок середовища існування ВХ, що відповідає вимогам Бернської конвенції.

4.2. Участь у транскордонних проєктах у Карпатах

Практична реалізація зобов'язань здійснюється через активну участь у транскордонних проєктах під егідою Карпатської конвенції.

4.2.1. Проєкт «Відкриті кордони для дикої фауни у Карпатах» (OBWIC)

Цей проєкт, реалізований за участі WWF-Україна та партнерів з Румунії, Словаччини й Угорщини, зосереджений на впровадженні принципів екологічної зв'язаності [WWF-Україна 2024]. Основні заходи включають:

- Визначення екокоридорів: Розробка спільної методики для ідентифікації міграційних шляхів та критичних територій для вільного пересування популяцій ведмеда (який може мігрувати до 5 тис. км), рисі та вовка.
- Відновлення та безпека: Відновлення ділянок екокоридорів та підвищення безпеки співіснування. Для цього передбачена закупівля та встановлення електропастухів (спеціальних електрогорж) для захисту пасік та домашньої худоби.

Таблиця 2. Основні транскордонні ініціативи за участі України (Карпатський регіон)

Ініціатива / Проєкт	Конвенційна основа	Основна мета	Участь України (регіони та роль)
OBWIC («Відкриті кордони для дикої фауни»)	Карпатська Конвенція (КК)	Визначення та забезпечення функціональності екокоридорів. Закупівля електропастухів	Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області. Польовий моніторинг
ConnectGREEN	КК (Протокол про біорізноманіття)	Забезпечення екологічної зв'язаності в Карпатсько-Динарському регіоні [Carpathian... 2025a]	Участь у транскордонних дослідженнях та плануванні [Carpathian... 2025a]
Гармонізація моніторингу	КК / CIC	Розробка узгоджених протоколів для оцінки стану популяцій ВХ [CIC ...2021]	Впровадження єдиних стандартів моніторингу ВХ [CIC... 2021]

Впровадження превентивних заходів, таких як електропастухи, є прямою відповіддю на міжнародні рекомендації Бернської конвенції, які вимагають просування методів пом'якшення шкоди, що завдається хижими.

4.3. ВХ та моніторинг біорізноманіття

Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) у рамках Міжнародної кліматичної ініціативи (IKI) реалізується проєкт «Підтримка України на шляху до амбітної та інтегрованої кліматичної політики (Green-Ukraine)». Складовою проєкту є сприяння розвитку моніторингу біорізноманіття в Україні, складовою якого будуть відповідні заходи щодо ВХ [IKI... 2025].

5. Висновки та рекомендації

Міжнародні ініціативи щодо збереження ВХ вимагають комплексного підходу, що поєднує сувору правову охорону з управлінням конфліктами та соціально-економічною підтримкою [European... 2022].

Ключовим викликом, визнаним Європейським Парламентом та Бернською конвенцією, є забезпечення співіснування без фінансових втрат для фермерів. Це вимагає ідентифікації довгострокових фінансових можливостей для профілактичних заходів (наприклад, електроогорожі) та створення комплексних компенсаційних схем, які покривають прямі та непрямі збитки, пов'язані з хижацтвом [European... 2022]. Довгострокова стійкість природоохоронних заходів в Україні не може залежати лише від тимчасових грантових проєктів, а має бути інтегрована у національні бюджетні програми.

На основі аналізу міжнародних договорів та їхніх рішень, а також поточного рівня участі України, можна сформулювати такі рекомендації:

1. Поглиблення імплементації правових стандартів ЄС: Продовжити процес гармонізації законодавства з вимогами Директиви про середовища існування (*Habitats Directive*), особливо щодо чіткого визначення умов, за яких можуть застосовуватися відступи (*derogations*) від суворої охорони (Стаття 16) [European... 2024a].
2. Інституціоналізація транскордонних механізмів: Забезпечити перехід від проєктного фінансування транскордонної співпраці (OBWIC, ConnectGREEN) до сталого інституційно підтримуваного фінансування, включаючи постійну підтримку гармонізованих моніторингових систем для ВХ [CIC... 2021].
3. Створення національної системи управління конфліктами: Розробити та запровадити фінансово стійкі та прозорі національні компенсаційні схеми для відшкодування збитків від великих хижих, що відповідають вимогам Європейського Парламенту та рекомендацій Бернської конвенції [European... 2022]. Паралельно має бути забезпечена державна або міжнародна субсидія на впровадження превентивних заходів у регіонах, де ризик конфліктів є найвищим.

Література

- Верховна... 2021. *Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС...»*. Published 15 July 2021. [URL](#)
- WWF-Україна... 2024. *Карпати: WWF Україна розпочав проект «Відкриті кордони для дикої фауни»*. [URL](#)
- Bern ... 2024. *Report of the 44th Meeting of the Standing Committee (2–6 December 2024)*. Bern Convention Secretariat. [URL](#)
- Bern ... [2025]. Bern Convention Secretariat. *Recommendations on large carnivores*. [URL](#)
- Carpathian ... [2025a]. Carpathian Convention COP6. *International Action Plan on Large Carnivores and Ecological Connectivity*. Adopted at the Sixth Conference of the Parties (COP6). [URL](#)
- Carpathian ... [2025b]. Carpathian Convention Protocols. *Convention Protocols Overview*. [URL](#)
- CBD ... 2016. CBD in a nutshell. *A Guidebook to the CBD Process*. [URL](#)
- CIC ... 2021. CIC & Carpathian Convention. In: *Large Carnivore Monitoring in the Carpathian Mountains. BOKU-Reports on Wildlife Research & Game Management*. Vienna, Austria. [URL](#)
- Convention ... [2025]. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals. [URL](#)
- Council ... 2025. *Bern Convention: On Large Carnivores*. Council of Europe. [URL](#)
- Czech ... 2017. Czech Environmental Inspectorate. *CITES Appendices*. [URL](#)
- European ... 2022. *European Parliament resolution of 24 November 2022 on the protection of livestock farming and large carnivores in Europe (2022/2952(RSP))*. [URL](#)
- European ... 2024a. *Habitats Directive: Large carnivores*. European Commission. [URL](#)
- IKI ... [2025]. *IKI Interface: Supporting Ukraine towards Ambitious and Integrated Climate Policy (GreenUkraine)*. [URL](#)
- LCIE. 2022. *Publications and Resources Overview*. <https://www.lcie.org/Publications>
- Linnell, J. D. C., L. Boitani. 2025. *Best practices for management of protected and strictly protected populations of large carnivores in Europe Version 1*. Report to the Bern Convention secretariat. Norwegian Institute for Nature Research, Lillehammer, 1–80. [URL](#)
- Rules ... 2022. Rules of Procedure of the Conference of the Parties. CITES. [URL](#)
- UNEP. 2023. *Carpathian Convention Marks its 20th Anniversary With New Biodiversity and Climate Commitments*. [URL](#)
- US Fish ... [2025]. US Fish & Wildlife Service. [no date]. *Species Profile: CITES Status*. [URL](#)
- US FWS. 2023. *Species profile: Canis lupus*. Available at: <https://ecos.fws.gov/ecp/species/4488>.

Резюме

ДОМАШНІНЕЦЬ, В. Збереження великих хижих: міжнародні ініціативи та Україна. — Охорона великих хижих (ВХ) у Європі вимагає переходу від суворого захисту до стратегії співіснування. Цей зсув відображено у рішеннях Бернської та Карпатської конвенцій, які слугують ключовими регіональними рамками. Україна, як сторона цих конвенцій, інтегрувала стандарти ЄС Законом 2021 р., що посилює захист ВХ та встановлює 500-метрові охоронні зони навколо критично важливих місць існування. Країна бере активну участь у транскордонних проєктах, таких як ConnectGREEN, для забезпечення екологічних коридорів та пом'якшення конфліктів за допомогою електроогорож (електропастухів). Довгостроковий успіх залежить від інституціоналізації транскордонного моніторингу, гармонізації законодавства з Директивою ЄС про оселища та запровадження стійких державних схем фінансової компенсації збитків.